

NAUJAS BIBLIOGRAFIJOS TEORIJOS IR METODOLOGIJOS VADOVĖLIS RUSIŠKAI

OSVALDAS JANONIS

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: osvaldas.janonis@gmail.com

Rusijos Federacijos bibliotekinės ir informacinės veiklos specialybės aukštųjų mokyklų studentai bibliografijos mokslo pagrindų iki šiol mokėsi iš Maskvos valstybinio kultūros ir menų universiteto profesoriaus, bibliografinės informacijos teorijos pradmenų kūrėjo Olego Koršunovo vadovėlio „Bibliografijos mokslas“ [1]. Per pastaruosius du dešimtmečius bibliografijos mokslas padarė didelę pažangą: atsirado naujos bibliografijos koncepcijos, išleista vertingų mokslinių monografių, apginta disertacijų. Todėl tapo aktualu parengti naują vadovėlį. 2009 metais toks Olego Koršunovo, Tatjanos Lichovid ir Tatjanos Novoženovos vadovėlis [2] pasirodė. Jo paantraštė rodo, kad apsiribota dviem pagrindiniais bibliografijos mokslo skyriais – bibliografijos mokslo metodologija ir bibliografijos (bibliografinės informacijos) teorija. Taigi pirmą kartą vadovėlyje įteisinta svarbi bibliografijos mokslo sudedamoji dalis – bibliografijos mokslo metodologija.

Pirmojo vadovėlio skyriaus pirmieji du skirsniai netikėti. Juose, paaiškinus žodžio

„bibliografija“ reikšmes, apibūdintos pagrindinės bibliografijos koncepcijos ir išdėstytas vadovėlio autorių metodologinis kredo. Aiškus šių skirsnių adresatas. Tai ne studentai (jie, dar neturėdami jokių žinių, kas yra bibliografija ir bibliografijos mokslas, tokios medžiagos nepajėgs įsisavinti), o vieno iš vadovėlio autorių (O. Koršunovo) bendrosios bibliografijos teorijos pagrindų sisteminės veiklos, dokumentinės informacinės koncepcijos kritikai. Šio skyriaus medžiagą būtų logiška pateikti paskutiniame – trečiajame skyriuje „Bibliografijos mokslas – mokslas apie bibliografiją“. Tačiau, kaip rodo bibliografijos teorijos dėstymo Vilniaus universitete praktika, bibliografijos koncepcijų bakalaurantai dar nepajėgūs įsisavinti.

Kaip minėta, pirmajame skirsnyje studentai supažindinami su žodžio „bibliografija“ reikšmėmis. Autoriai konstatuoja, kad iš penkių labiausiai paplitusių reikšmių bibliografijos moksle ir praktikoje vyrauja dvi: bibliografija kaip praktinės veiklos sritis ir kaip sąvoka, apimanti visus bibliogra-

finius reiškinius (bibliografinės informacijos išteklių, bibliografinės informacijos išteklių visumą, mokslą, praktinę veiklą).

Antrajame skirsnyje, skirtame bendrosioms bibliografijos koncepcijoms apibūdinti ir įvertinti, atskleista knygotyrinės, dokumentografinės, ideografinės (informografinės), kultūrologinės, kognitografinės ir komunikacinės koncepcijų esmė. Jo autorius O. Koršunovas nurodė šių koncepcijų pranašumus ir trūkumus. Kaip egzotiškiausia, radikaliausia koncepcija įvardyta Natalijos Sliadnevos ideografinė (informografinė) koncepcija. Autorius konstatuoja, kad joje kalbama ne apie bibliografiją, o apie ideografiją ir bibliografijai priskiriami tokie ideografiniai atributai, kurie niekada nebus bibliografijos objektais. Nemažai kritikos skirta bibliografijos kognitografinėi koncepcijai, kurios autorius yra Valerijus Fokejevas. O. Koršunovas įtikinamai įrodo, kad pagrindiniai minimos koncepcijos teiginiai yra arba klaidingi, arba bent ginčytini. Neigiamai įvertinta ir naujausia Arkadijaus Sokolovo komunikacinė bibliografijos koncepcija, kurioje visiškai atsisakoma „informacijos“ (taigi ir „bibliografinės informacijos“) kategorijos (ji pakeista „komunikacijos“ sąvoka). Autorius perfrazuoja žinomą aforizmą: bet kokia informacija yra komunikacija, bet ne bet kokia komunikacija yra informacija. Autorius, konstatuodamas šiuolaikinės bibliografijos teorijos konceptualinės įvairovės faktą, pabrėžia, kad esamos koncepcijos paprastai neprieštarauja viena kitai, nes remiasi skirtingais bibliografinės realybės požymiais. Beveik visų (išskyrus O. Sokolovo) koncepcijų au-

torius vienija tai, kad iš tiesų jie yra dokumentografinės koncepcijos šalininkai.

Paskutiniajame skirsnio paragrafe aptartos bibliografinės informacijos (BI) teorijos pirminio atsparos punkto radimo ir analizės metodologinės problemos. Pirmojo skyriaus medžiaga bus sunkiai prieinama bakalaurantams dėl gana sudėtingo jos pateikimo, nepakankamo filosofinio ir metodologinio pasirengimo ją suvokti.

Antrajame vadovėlio skirsnyje nagrinėjama bibliografijos metasistema, jos funkcionavimo aplinka – dokumentinės komunikacijos sistema (DKS). Jame trumpai apibūdinama DKS, studentai supažindinami su bibliografijos teorijai svarbiomis sąvokomis „komunikacija“, „informacija“, „informacijos vartotojas“, „dokumentas“ ir pastarojo išvestinėmis sąvokomis. Autorius įtikinamai parodo, kad santykyje „dokumentas–informacijos vartotojas“ reikia ieškoti objektyvių bibliografijos kaip socialinio reiškinio istorinio būtinumo priežasčių.

Trečiajame skirsnyje „Bibliografinė informacija – DKS tarpininkas“ pateikta loginė santykio „knyga–skaitytojas“ analizė. Čia aptarta svarbi bibliografijos teorijos sąvoka „atitikimas“, apibūdinti informacijos barjerai, pateikta turininga BI atsiradimo istorija. Pagrindinė BI ypatybė autorius laiko jos savybę organizuoti ne pačių dokumentų, o tik žinių apie juos judėjimą. O. Koršunovas akcentuoja pagalbinę (antrinę dokumentinę) BI prigimtį.

Ketvirtajame skirsnyje studentai bendrais bruožais supažindinami su BI egzistavimo formomis. Autorius, pateikdamas žinių apie bibliografinį aprašą, studentų

dėmesį atkreipia į dalinius klausimus, susijusius su bibliografinio aprašo organizuotumu ir būtinų žinių jame minimumu. Tekstas „Jums reikalingas straipsnis yra toje storoje žalioje knygoje, kuri guli ant stalo. Paimkite ją“ laikomas bibliografiniu pranešimu, nes pateikia žinių, reikalingų knygai identifikuoti. Tačiau teisingai pabrėžiama, kad realioje profesionalioje bibliografinėje praktikoje dažniausiai susiduriama su pagal tam tikras taisykles organizuota BI. Skirsnyje taip pat pateikti argumentai, kodėl leidinio pagalbinė rodyklė laikytina BI ištekliumi. Jame, deja, pasigendame afininės (BI, kurią parengia dokumentų autoriai ir leidėjai ir kuri paskelbiama pačiame dokumente) ir latentinės (BI, kuri jungia naujas žinias, esančias dokumente, su egzistuojančiomis) BI sąvokų aiškinimo ir žinių apie šių rūšių BI formas.

Antrajame skirsnio paragrafe studentai supažindinami su BI ištekliaus sąvoka. Jame apibūdintos jo pagrindinės formos, tipai, žanrai ir rūšys (išsamesnė rūšinė BI išteklių klasifikacija pateikta aštuntajame skyriuje).

Vienas iš sudėtingiausių bibliografijos teorijos klausimų yra BI pagrindinių socialinių funkcijų genezė. Jam skirtas penktasis vadovėlio skirsnis. Jo turinys ir žinių pateikimo logika liko ta pati kaip ir ankstesniojo vadovėlio teksto. Autorius aptaria BI dvilypumą ir pabrėžia jo teorinę reikšmę, apibūdina dokumentinius ir bibliografinius poreikius, pateikia BI socialinių funkcijų genezę.

Sudėtingi bibliografijos teorijos klausimai nagrinėjami paskutiniame pirmojo

skyriaus skirsnyje „BI struktūra, kokybės, apibrėžtis“. Studentai supažindinami su šešiomis pagrindinėmis BI kokybėmis, tačiau teisingai nurodoma, kad BI specifika visiškai atskleidžia tik visų jos kokybių visuma. Skyriaus pabaigoje aptariamas svarbus BI kategorijos metodologinis vaidmuo – ji pristatoma kaip bibliografinių objektų, procesų ir reiškinių atpažinimo kriterijus. Ši bibliografijos teorijos kategorija leidžia suvokti bibliografijos kaip sudėtingo socialinio reiškinio ribas ir vientisumą, t. y. atsakyti į klausimą, kas priklauso ir kas nepriklauso bibliografijos sferai. Šis principas yra pamatinis bibliografijos teorijos principas.

Antrasis vadovėlio skyrius skirtas pagrindinei bibliografijos teorijos kategorijai „bibliografinė veikla“. Septintajame skirsnyje pateikta bendra bibliografijos kaip veiklos srities samprata, o aštuntajame – vadovaujantis veiklos požiūriu apibūdinti pagrindiniai bibliografinės veiklos komponentai (subjektai, tikslai, objektai, procesai, priemonės ir rezultatai). Pirmą kartą specialiaame vadovėlio skirsnyje aptartos bibliografinės veiklos šiuolaikinės technologijos. Jo autorė T. Lichovid pabrėžia, kad technologijų taikymas gerokai transformuoja BI parengimo ir sklaidos būdus, bibliografinių išteklių struktūrą. Studentų dėmesys telkiamas į naujas paslaugų rūšis. Su šiuo skirsniu šiek tiek kontrastuoja skirsnis „Bibliografinės veiklos rezultatai“, kuriame pateikta sena BI išteklių rūšinė klasifikacija, nepapildyta skaitmeninių BI išteklių rūšimis (čia nerandame tokių jų rūšių kaip bibliografinių duomenų bankas, bibliografinių duo-

menų bazė ir jų rūšys, lokalinis, tinklinis ir kombinuoto platinimo, determinuotieji ir interaktyvūs BI ištekliai).

Smarkiai nuvilia devintasis vadovėlio skirsnis „Bibliografijos kaip veiklos srities rūšinė klasifikacija“. O. Koršunovas pateikia tradicinę klasifikaciją, kuri iš esmės klasifikuoja ne gana skirtingų ir specifinių veiklos sričių (praktinės, mokslinės ir mokomosios) visumą, garantuojančią BI parengimą ir funkcionavimą visuomenėje, t. y. bibliografiją, o pirmiausia BI išteklius. Tiesa, autorius pats mano, kad galbūt verta suabejoti pačia bibliografijos rūšinės klasifikacijos idėja. Jei neatsisakome vadovėlyje pateiktos bibliografijos apibrėžties, argi ne absurdiška yra jos „rūšis“ – „bibliografijos bibliografija“? Minimios problemos sprendimo precedentų jau yra. Margarita Vochryševa, o ja sekdamas ir šių eilučių autorius savo mokomuosiuose leidiniuose [3, 4] klasifikuoja ne bibliografiją, o tik praktinę bibliografinę veiklą. Taigi sudėtingo ir nevienalyčio socialinio reiškinio, aprėpiančio ir praktinę, ir pažintinę (mokslinę ir mokomąją) veiklos sritis, skirstymas į rūšis atsižvelgiant tik į praktinės bibliografinės veiklos rezultatą (BI išteklius) pripažintinas ne tik nekorektišku, bet ir klaidingu.

Specialiame skirsnyje „Bibliografinės veiklos ateitis Rusijoje“ pateikta optimistinė prognozė.

Vienas iš solidžiausių vadovėlio skyrių – „Bibliografijos mokslas – mokslas apie bibliografiją“. Jame studentas ras reikalingų žinių apie šio mokslo struktūrą ir turinį, vietą gretimų mokslų sistemoje. Trečiajame skirsnyje „Bibliografijos mokslo struktūra“

pateikta bibliografijos mokslo apibrėžtis (mokslinė disciplina, tirianti BI struktūrą ir savybes, jos parengimo ir pateikimo vartotojams procesus, p. 238) aiškiai per siaura. Ji kontrastuoja su kitame skirsnyje pateikta medžiaga apie šio mokslo sudedamąsias dalis. Bibliografijos mokslo objektas yra ne BI, o *bibliografija*, todėl jis apibrėžtinas kaip mokslinė disciplina, įvairiais aspektais tirianti bibliografiją kaip sudėtingą ir nevienalytį socialinį reiškinį.

Vadovėlyje neaptarti bibliografijos mokslo santykiai su kitais (ne gretimais) mokslais: dokumentotyra, kultūrologija, sociologija, ekonomika, istorijos mokslu, mokslotyra ir kt. Jame pirmą kartą apibūdinta šalies bibliografijos mokslo metodologijos būklė ir perspektyvos. Skirsnio autorė T. Novoženova teigia, kad sinergetika yra bibliografijos bendrosios teorijos formavimo metodologija.

Paskutiniame vadovėlio skirsnyje T. Lichovid pateikia bibliografijos teorijos būklės užsienyje analizę. Ji pabrėžia, kad nors ten ir nėra tokio termino, kai kurios teorinės problemos jau buvo nagrinėjamos ankstyvaisiais bibliografinės veiklos formavimosi etapais. Autorė išskiria du bibliografijos teorijos užsienyje raidos etapus: empirinį ir analitinį. Vadovėlyje detaliau pristatyta apie dvi dešimtis užsienio autorių (Neé de la Rochelle, François Urbain Domerque, Hengri Grégoire, A. G. Camus, Etienne Gabriel Peignot, Charles F. Achard, Thomas Frognall Dibdin, Th. H. Horne, Fr. Ad. Ebert, G. Schneider, Henri La Fontaine, Paul Otlet, W. W. Sir Walter Greg, F. T. Bowers, Jesse H. Shera, Michael K. Buckland, Roy

Bishop Stokes ir kt.). Vadovėlis baigiamas ilgoka šių eilučių autoriaus ir Elenos Macevičiūtės straipsnio [5] citata, kurioje sakomi komplimentai rusiškai bibliografijos teorijai ir jos kūrėjams. Pažymėtina, kad šio skirsnio medžiaga paprastai dėstoma bibliografijos istorijos, o ne bibliografijos teorijos ir metodologijos kurse.

Skyrių gale pateikti savikontrolės klausimai. Vadovėlio tekste naudojami įvairūs svarbesnių vietų ar teiginių paryškinimai (kursyvas, riebus šriftas ir kt.), schemas, grafikai, lentelės, piešiniai, kurie palengvins įsisavinti gana sudėtingą medžiagą. Jame pateikti ir žymiausių bibliografijos mokslininkų teoretikų portretai. Privalomos literatūros sąrašė nurodytos devynios (!) didelės

apimties knygos (vadovėliai, monografijos, žinyrai), papildomos – 106 šaltiniai, iš kurių devyni anglų kalba. Šis sąrašas daugiau primena autorių naudotos literatūros sąrašą. Studento laiko biudžetas vargu ar leis per semestrą išstudijuoti devynias monografijas vien šiai disciplinai.

Pabaigoje reikėtų pabrėžti, kad kaimyninės šalies studentai sulaukė labai svarbaus vadovėlio. Jame išradingai ir gana prieinama forma pateikti būsimajam specialistui reikalingi bibliografijos teorijos ir bibliografijos mokslo metodologijos pagrindai. Vadovėlis bus pravartus rengiant aukštos kvalifikacijos bibliotekininkystės ir informacinės veiklos specialistus ne tik Rusijos Federacijoje, bet ir kitose šalyse.

NUORODOS

1. КОРШУНОВ, Олег Павлович. *Библиографоведение: общий курс*: учебник для библиотечных факультетов институтов культуры, университетов и педагогических вузов. Москва: Книжная палата, 1990. 231 p. Rus.

2. КОРШУНОВ, Олег Павлович; ЛИХОВИД, Татьяна Федоровна; НОВОЖЕНОВА, Татьяна Александровна. *Библиографоведение: основы теории и методологии*: учебник для вузов по специальности «Библиотечно-информационная деятельность». Москва: ФАИР,

2009. 336 p. (Специальный издательский проект для библиотек). Rus.

3. ВОХРЫШЕВА, М. Г. *Теория библиографии*. Самара, 2004. 364 p. Rus.

4. JANONIS, Osvaldas. *Bibliografijos teorija*: mokomoji knyga. Vilnius, 2009, p. 102–112.

5. MACEVIČIŪTĖ, Elena; JANONIS, Osvaldas. Conceptions of bibliography in the Russian Federation: the Russian phenomenon of bibliographic theory. *Libri*, 2004, vol. 54, no. 1, p. 30–42. Angl.

Įteikta 2010 m. rugpjūčio mėn.